

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Ömer ARSLAN

<https://orcid.org/0000-0001-9085-3426>

Dr. Öğr. Üyesi.

omer.arслан@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi

<https://ror.org/03a5qrr21>

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Bir Beyitte Bütün İsimleri Gizleyen Muamma: Câmî'ü'l-Esmâ

*The Muamma Hiding All the Names in One Verse:
Câmî'ü'l-Esmâ*

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 07.11.2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 28.11.2023

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2023

Atıf | Citation

Arslan, Ö. (2023). Bir Beyitte Bütün İsimleri Gizleyen Muamma: Câmî'ü'l-Esmâ. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2495-2522. <https://doi.org/10.34083/akaded.1387395>

Arslan, Ö. (2023). The Muamma Hiding All the Names in One Verse: Câmî'ü'l-Esmâ. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2495-2522. <https://doi.org/10.34083/akaded.1387395>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks:	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright & License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Ömer ARSLAN | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Muamma literatürü, içerisine isimler gizlenmiş manzumeler ve isim gizleme kaidelerini içeren risaleler, şerhler olmak üzere iki ana kolda verilmiş eserlerle oluşmuştur. *Câmi'ül-Esmâ* bu iki kolun kesiştiği noktada yer almaktadır. Eserin başında müellif, yazdığı muamma beytinden, istenilen bütün isimlerin çıkarılabileceğini, dolayısıyla bu manzumenin bütün isimleri içinde toplayan/gizleyen bir muamma olduğunu iddia etmektedir. Daha sonra bu iddiasını kanıtlamak için istenilen herhangi bir ismin, ilgili muamma beytinden nasıl çıkarılacağını örnekler üzerinden anlatmaktadır.

Eser manzum, mensur karışık biçimdedir. Kısa bir mensur girizgâhtan sonra altı beyitlik mesneviye geçilir, bu manzumenin son beyti muammadır. Metnin kalan kısmı mensur şekildedir ve ilgili muamma beytinden istenilen isimlerin nasıl çıkarılacağını göstermeye yönelik açıklamalara ayrılmıştır. Açıklamalar, seçilmiş isimler üzerinden yapılmış olup metnin sonunda, bütün isimlerin, birleşik isimlerin ve lakapların verilen örneklerdeki usuller izlenerek bu muamma beytinden çıkarılabileceği söylenmiştir.

Câmi'ül-Esmâ, hem muamma türü hem de bu tür üzerine yazılmış risaleler, şerhler arasında kendine has tekniğiyle dikkat çekmektedir. Odağında bulunan muamma manzumesi alfabedeki bütün harfleri içeren işaretlerle kurulmuştur. Metnin örneklilik açıklama kısmı ise muammadan isim çıkarmak şeklindeki alışlageldik usulün aksine esasen muamma içine isim saklama yollarını göstermesi yönüyle müstesnadır. Muamma türünü iki yönüyle kapsayan *Câmi'ül-Esmâ* adlı bu eser muamma çözümünün yanı sıra muammaların nasıl yazıldığına dair de fikir vermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Câmi'ül-Esmâ*, muamma, şifre yazı, tamiye.

Abstract

Muamma literature consists of works written in two main branches: poems with hidden names and treatises or commentaries containing the rules of hiding names in poems. Cami'ül-Esma is located at the intersection of these two branches. At the beginning of the work, the author claims that any name can be extracted from the muamma verse he wrote; therefore, this poem is an enigma that collects/hides all the names within itself. Then, to prove his claim, he explains with examples how to extract any name from this muamma.

The work is in a mixed form of verse and prose. After a short introduction in prose, the six-verse mathnawi begins, the last verse of this mathnawi is a muamma. The remaining part of the text is devoted to explanations in prose to show how to decrypt the encrypted names in this muamma verse. Explanations were made on selected names, and at the end of the text, it is stated that all names, compound names, and epithets could be extracted from this muamma by following the procedures in the examples given.

Cami'ül-Esma attracts attention with its unique technique among both the muamma genre and the treatises or commentaries written on muammas. The muamma verse at its center is composed with keywords indicating all the letters of the alphabet. The exemplary explanation part of the text is exceptional in that it shows ways of hiding names in the muamma, unlike the usual method of extracting names from muamma. Cami'ül-Esma, which embrace the two sides of the muamma genre and covers the two aspects, is an example of muamma solution guide and also gives an idea about muamma writing.

Keywords: *Cami'ül-Esma*, muamma, enigma, cryptography in verse.

Giriş

Edebî türleri birbirinden ayırmaya yarayan içerik ve söyleyiş özellikleri gibi başlıca kıstasların dışında, bazı türlerin kendine has belirleyici ölçütleri vardır. “Şiirde remiz, ima veya işaret yoluyla dolaylı şekilde bir isme delâlet eden söz,” şeklinde tanımlanan muamma (Saraç, 2005, s. 322), edebî tür bağlamında, içerisine çeşitli şifreleme yöntemleriyle, insan isimleri gizlenmiş manzumelerin adıdır. Bu manzumeler her ne kadar klasik kaidelere bağlı olarak yazılmışsalar da edebî zevkten ziyade, bir zekâ uğraşısı sunmaktadır. Muamma bir tür olarak şekillenmeden önce, türün öncüsü sayılabilecek ilk örnekler içerisine Esmâü'l-hüsna gizlenmiş olan şiirlerdi. Akabinde alelade insan isimleri ile lakaplarının da manzumelere konu edilmesi ve risaleler yoluyla tamiye usullerinin kaideleşmesi sonucunda muamma, manzum bir tür olarak gelişimini tamamlamıştır.

XV. yüzyıldaki bazı eserlerin içerisinde görülen muamma örneklerinden (Çelebioğlu, 1999, s. 258; Yavuz, 2007, s. 363) sonra müstakil bir tür olarak muamma XVI. yüzyıl itibarıyla Edirne’de edebî muhitlerini tesis edecek olan Emrî ve Kınalızâde Ali Çelebi’nin Mîr Hüseyin Nişâbüri’nin muamma risalesini istinsah ve tetkikleriyle Osmanlı sahasına taşınmış (Saraç, 1997, s. 303), bu iki isim XIX. yüzyıla dek sürecek muammacılık geleneğinin Osmanlı sahasındaki öncüleri olmuşlardır. Muamma türünün Osmanlı sahasında ne derecede takdir edildiği Muammâyî’nin *Muamma Risalesi* (Saraç, 1997, s. 307) ve Nihânî’nin I. Selim’e sunduğu ve her beyti bir “Selîm” muamması olan kasidesinin ihsan görmesinden anlaşılabilir (Yavuz, 1998, s. 1). Fuzûlî, Nâbî gibi meşhur şairler de divanlarında muammalara yer vermişlerdir.

Muammacılık geleneği, en başta muamma manzumeleri ve türe dair uygulamaları açıklayan risaleler¹, muamma şerhleri², hall yollarına dair haşiyeler gibi yazılı ürünlerle daha sonra kahvehane gibi çeşitli muhitlerde gerçekleşen muamma asma icralarıyla genişlemiş bir şiir kültürü alanını kapsamaktadır.

Muamma bir fen olarak görüldüğü için şiirden ziyade lugaz ve manzum tarih türleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Bu iki pratikten ayrıldığı nokta ise lügat, belagat, ebcet gibi birçok fenni bir araya getiren bir uğraş olmasıdır. Muamma türüne has belirlenmiş bir nazım biçimi bulunmamakla birlikte, beyit nazım biriminin ve müfret biçiminin muammacılarca daha fazla tercih edilmiş olduğu görülmektedir; ancak kıta gibi farklı nazım biçimleriyle yazılmış muamma örneklerine de rastlamak mümkündür.³ Muamma türünün başlıca biçimsel özelliği, konu edilen ismin beyte başlık olarak yazılmasıdır; yani ilgili beyit içerisinde gizlenmiş olan isim başlığa açıkça yazılır. İsmiyle birlikte bazen ilgili

¹ Muamma risaleleri üzerine yapılmış bazı çalışmalar için bk. (Çeçen & Sağlam, 2019; Arslan, 2023)

² Muamma şerhleri üzerine yapılmış bazı çalışmalar için bk. (Elbir, 2009, s. 89; Yazar, 2011, s. 679-698; Şahin, 2016, s. 161; Öntürk, 2017, Öntürk ve Öntürk, 2020; Öntürk, 2021, Öntürk, 2022; s. 235; Kaçar, 2021, s. 473; Kılıç ve Akboğa, 2023). Belagat başta olmak üzere farklı alanlardaki eserlerde de muamma bahislerine yer verilmiştir; bk. (Duru, 2011; Kaçar, 2020, s. 66). Bir muamma ve lugaz çalışmaları bibliyografyası denemesi için bk. (Kandemir, 2021).

³ Mensur muamma olarak kabul edilebilecek metinler de bulunmaktadır; Edirne vakasını anlatan 18. yüzyılda yazılmış *Şefiknâme* bu tür metinlere örnektir; bk. (Koçoğlu, 2016).

kişinin unvan ya da lakabının da başlığa yazıldığı görülmektedir.⁴ Başına isimle birlikte ya da isim yerine sadece tamiye usulü yazılmış örneklerle de rastlanmaktadır. Muammalar, divan tertibinde genellikle son sıralarda yer verilen manzumeler arasındadır. Bir şairin bütün muammalarının bir araya getirildiği muammeyatlara, divanların yanı sıra müstakil nüshalar hâlinde ve çeşitli mecmuaların içinde de rastlanmaktadır.

Muammaya esas tamiye usulleri, farklı türdeki şiirlerde de gerek kapalı bir anlatım sağlamak gerekse işlevsel niyetlerle kullanılmıştır. Örneğin bazı şehrengizlerde konu edilen kimi isimler, doğrudan söylenmeyerek tamiye usulleri ile gizlenmiştir.⁵ Tamiye usulleriyle şiirde bazı mazmunların gizlenerek farklı anlam katmanlarının oluşturulması da söz konusudur (Kaya, 2013, s. 71-114). Harf ve kelime oyunlarına ağırlık verilen ve kapalı bir anlatımla klasik tarzdan ayrılan bu şiirleri tezkireciler “muamma tarzında”dır diyerek tanımlamıştır (Arslan, 2022, s.187).

Muamma türü Osmanlı sahasında klasikleşme sonrasında ortaya çıktığı için pratik bir alanda, edebî muhitler içerisinde gelişme imkânı bulmuştur. Bu durum, muammacıların büyük bir kısmının birbirleriyle alakalı şairler olduklarını gösteren tezkire kayıtlarından da izlenebilmektedir. Muammanın bir fen gibi öğretilebilir olmasının yanı sıra yazımında muamma-gûy ve çözümünde muamma-küşâ olmak üzere iki tarafı gerektirmesi dolayısıyla bu muhitlerin yalnızca eğitim odağında meydana gelmediği, muamma asmak/muamma halletmek deyimlerinden de anlaşıldığı üzere muammanın, bir meclis eğlencesi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Muammâ-gûyun muamma yazımındaki maharetini görmek, muamma-küşâların çözüm yolunda birbiriyle rekabetini izlemek için hususi muamma kahvelerinin teşkili bu tespiti desteklemektedir (Koçu, 1947, s. 14).

Osmanlı sahasındaki gelişiminden bahsettikten sonra, gördüğü takdire ve rağbete rağmen muammanın edebî kıymetinin tartışmalı bir mesele olduğunu da söylemek gerekir. Muamma konusundaki menfi değerlendirmeler tezkirecilerin yorumlarından, modern dönem edebiyat tarihçilerinin tespitlerine dek uzanmaktadır. Ferid Kam, “Fenn-i muammâ!’ denilen meşgale-i bî-sûd, ikisinin himmetiyle edebiyatımızda mühim bir mevki tutup şairlerimize muamma namıyla namütenahi yâveler söyletmiştir” (2022, s. 168), derken kastettiği ikili Emrî ve Kınalızâde Ali’dir. Muamma üzerine ilk modern çalışmalardan birini yapmış Ali Nihad Tarlan ise muammaların ikinci, üçüncü derecedeki şairlerin eserlerinde bulunduğunu kaydeder (1936, s. 3). Gerçekten de klasik Türk şiirinin meşhur şairlerinin çoğunun divanında muamma bulunmamaktadır. Osmanlı sahasında muammacılıkla anılan belli başlı isimlerden Emrî 611, Ubeydî 161, Gelibolulu Âlî 271, Nazmî 130, Nâbî 199 muamma yazarak bu alanda dikkat çekmişlerdir.⁶ Çağatay ve Azeri sahası şairleriyle birlikte Türk edebiyatında muamma söylemiş belli başlı isimlerin yüzyıllara göre dağılımı şu şekildedir:

⁴ Bu durum, muammalara konu edilen isimlerin bir kısmının gerçek şahıslar olduğuna işaret eder.

⁵ Bk. Manisa, İstanbul, Bağdat şehrengizleri (Çelik, 2018, 274; Gök 2016, s. 264; Aydemir 1999, s. 474).

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. (Saraç, 1997, s. 304-308)

XV. yy'da: Mu'in b. Mustafa, Adnî, Mahmud Paşa, Alî Şîr Nevâyî, Cem Sultan, Şibân Hân. **XVI. yy.:** Bâbü'r Han, Lâmi'î Çelebi, Abdî, Salih Çelebi, Fuzûlî, Emrî, Kınalîzâde Ali Çelebi, Bâkî, Gelibolulu Ali, Muammâyî Ali. **XVII. yy.:** Hâşimî, Gaybî, Nedîm-i Kadîm, Konyalı Nâlî, Nâbî. **XVIII. yy.:** Nahîfî, Münîf Mustafa Efendi, Hâmî-i Âmidî, Neylî, Şeyhülislâm Es'âd, Akkova-zâde Hâtem, Haşmet, Fitnat Hanım, Sünbülzâde Vehbî. **XIX. yy.:** Aynî, Namık Kemal (Bilkan, 2000, s. 27).

Muammacılık alanında yapılacak yeni araştırmalar sonucunda keşfedilecek yeni metinlerle, isim listelerinin genişleyeceği malumdur. Ayrıca tamiye usullerine dair metinlerin neşri de muamma çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Bu makaleye konu olan metin de odağındaki manzume üzerinden tamiye usullerinin esasını anlatan küçük bir risale niteliğindedir. Muamma türüne dair araştırmalara katkı sağlamak amacıyla; girişin akabinde müellifi belli olmayan *Câmi'ü'l-Esmâ* başlıklı eser biçim ve içerik yönüyle incelenerek metnin diliçi çevirisi sunulacak, sonuç kısmında bu metnin, tamiye usullerinin anlaşılması ve muamma yazımındaki çıkış noktalarının tespiti konularında nasıl bir fayda sağlayacağı açıklanacaktır. Ek olarak söz konusu metnin transkripsiyonlu çevirisi ve tıpkibasimleri verilecektir.

1. *Câmi'ü'l-Esmâ 'alâ Tarîki'l-Mu'ammâ*

Küçük bir muamma risalesi sayılabilecek *Câmi'ü'l-Esmâ 'alâ Tarîki'l-Mu'ammâ* adlı eser, içerisinde yer alan bir beyitten bütün isimlerin çıkarılabileceği iddiasıyla muamma türünün ve tamiye usullerinin nasıl çalıştığını göstermektedir. Bu bölümde söz konusu eserin yer aldığı yazma nüshaları tavsif edildikten sonra metnin biçim ve içerik özelliklerine değinilecek, ardından metnin açıklanması diliçi çevirisi verilecektir.

1.1. Nüsha tavsifi

Köprülü Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa Koleksiyonu 362 numarada kayıtlı yazma, 305 yapraktan ibarettir. 250x140-175x85 mm. boyutlarındadır. Satır sayısı 21, hattı taliktir, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Edebî ve dinî nitelikte birçok metnin derlendiği, altmış civarında farklı başlık içeren bir mecmuadır. *Câmi'ü'l-Esmâ 'alâ Tarîki'l-Mu'ammâ* bu yazmanın 77a-80a yaprakları arasındadır. Metnin başında Köprülüzâde Hacı Ahmed Paşa'nın vakıf mührü bulunmaktadır. Mühürde, "Hâzâ mimmâ Vakafehu'l-Vezîr Ebu'l-Hayr el-Hâcc Ahmed b. el-Vezîrü'l-A'zam Nu'mân." ifadesi kayıtlıdır.

İstanbul Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Alî Emîrî Şeriyye koleksiyonu 716 numarada kayıtlı yazma 28 yapraktan ibarettir. Boyutları, 272x138,210x90 mm'dir. Her sayfa 27 satırdan müteşekkil olup talik hatlıdır. Serlevhalar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Masrafzâde Şefîk'in *Şefîknâme*'sinden sonra gelen *Câmi'ü'l-Esmâ 'alâ Tarîki'l-Mu'ammâ* 24b-27b arasında yer almaktadır. Metinden önce gelen *Şefîknâme*'nin müstensihî Seyyid Abdurrahman Eşref'tir. Yazının benzerliğine bakılırsa bu nüshada yer alan *Câmi'ü'l-Esmâ* metnini istinsah eden de aynı kişi olmalıdır. Metnin sonunda Alî Emîrî Efendi'nin vakıf mührü bulunmaktadır. Mühürde, "Allâh Te'âlâ Hazretlerinin Rızası için Vakf Eyledim Diyarbakırlı Alî Emîrî, 1341" ifade ve tarihi kayıtlıdır.

İki nüshadaki metinlerin tertibi aynı olmakla birlikte ikinci nüsha, metnin muhtasar hâlidir, nüshadaki örnekler sınırlı kaldığı için bu çalışmada Hacı Ahmed Paşa nüshası esas alınmıştır.

1.2. Metnin Biçim ve İçerik Özellikleri

Müellifi belirsiz olan *Câmi'ü'l-Esmâ 'alâ Tarîki'l-Mu'ammâ* esasen mensur bir risaledir ancak merkezinde bir manzume, özellikle bu manzumenin bir beyti yer almaktadır. Mensur kısmın üslubu sadedir, işlevsel bir metnin gerektirdiği açıklıkla yazılmıştır. Manzum kısım mesnevi biçiminde, kendi içerisinde kafiyeli altı beyitten ibarettir. Vezni, mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün'dür. Muammadan harfler çıkarmak için gerekli ima ve işaretler manzumenin son beytinde olup bu ve diğer beyitler herhangi bir mahlas içermemektedir.

Zihî cemâl ü dehen çeşm ü hâl ü zülf-i dü-tâ
Zihî ruh u kad ü ebrû miyân ü hüsn ü behâ

beytinde yer alan her bir kelime bir ya da daha fazla harfin, lafzın çıkarılmasında, “ve” bağlaçları da bu kelimelerden elde edilen harflerin birleştirilerek ilgili ismin bulunmasında yol gösteren anahtar kelimelerdir.

Mensur kısım hamdele ve salvele ile başlar, sonra yukarıda sözü edilen manzumeye geçilir, ardından bu manzumedeki anahtar beyitten harflerin nasıl çıkarılacağı, çıkan harflerin birleştirilerek isimlerin nasıl bulunacağı, isimlere ayrılmış başlıklarda açıklanır. Girizgâhta müellif, bir mecliste Fethullâh Çelebi'nin *Mâh-ı Hayâl* isimli eserini gördüğünü ve *Câmi'ü'l-Esmâ* gibi bir manzumeyi yazmaya orada karar verdiğini söylemektedir.⁷ Manzumenin yalnızca bir beyti anahtardır, sonda yer alan beytin mahiyeti önceki beyitlerde açıklanmaktadır. Anahtar beyitten isimlerin nasıl çıkarılacağını gösteren uygulama kısmı, isimlere göre ayrılmıştır. Bu kısım “Allah” adı ile başlar, Hz. Muhammed, dört halife, Hz. Hasan ve Hüseyin, sonra Hz. Muhammed'in diğer isimleri olan Ahmed, Mahmud, Mustafa'yı diğer büyük peygamberler Hz. Yakup, Yusuf, Musa, İsa, Süleyman takip eder ve başlıklar böylece sonlanır. Akabinde Abdurrahman, Abdülhayy gibi iki kelimeden oluşan isimlerin nasıl çıkarılacağı kısaca açıklanır. Var olan bütün isimler

⁷ Burada bahsedilen kişi muhtemelen 16. yüzyılda yaşamış, Şehnâmeçi Ârif ya da Ârifi olarak da anılan Fethullâh Çelebi'dir. *Mâh-ı Hayâl* olarak anılan manzume ise Ârifi Fethullah Çelebi'nin kaynaklarda *Sanemü'l-Hayâl* adıyla anılan ve her beytinde bir güzelin uzuvlarının tasviri üzerine ilgili uzuvla alakalı bir beyit yazarak hayali bir güzeli ortaya koyan eserine benzer şekilde kendi buluşu olan bir manzume olmalıdır. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Sanemü'l-Hayâl*'i, *Câmiü'l-Esmâ*'daki ifadelerle çok yakın bir şekilde tarif etmektedir. Hasan Çelebi'ye göre Ârifi'nin birçok edebî buluşunun arasında, benzersiz bir güzelin resmini çizip her uzvunu kendisinin ve başka şairlerin beyitlerini yazarak şekillendirdiği manzumesi dikkat çekmektedir; Hasan Çelebi, Arifi'nin, bu manzumeyi babası Kınalızâde Ali Çelebi'nin bir meclisinde gösterdiğini söylüyor (Kutluk, 1989, C. II, s. 534). Ârifi'nin aynı zamanda her beyti Sultan Süleyman adına muamma olan bir gazeli de vardır (Kılıç, 2010, C. II, s. 1029-1030). *Câmi'ü'l-Esmâ*'nın yazılışına sebep olan *Mâh-ı Hayâl* adlı manzume de Ârifi Fethullâh Çelebi'nin kaynaklarda adı geçmeyen bir muamması olsa gerektir.

anlatılan usullere bakılarak ilgili beyitten çıkarılabileceği için bu kadar örnekle yetinildiği söylenildikten sonra metin sona erer. “Temmet” kaydında herhangi bir isim ya da tarih bulunmamaktadır.

Câmî'ül-Esmâ'da oldukça iddialı bir sunuşla ortaya konulan muamma beyti tamiye usulleri⁸ yönünden incelendiğinde teşbihin en çok kullanılan usul olduğu görülür; sonra hesap, tesmiye, teradüf ve sınırlı da olsa tashif gelir. Bunlar çoğu örnekte benzer şekillerde uygulanmaktadır, mesela telif yani muamma beytinden çıkarılan harflerin birleştirilerek ismin bulunması işlemi için her seferinde, beyitte geçen “ve” bağlaçları esas alınmaktadır. Kalb yani elde edilen harflerin yerlerinin değiştirilerek ismin bulunması işlemi gösteren ise sadece “miyân” kelimesidir. Yöntemde çeşitlilik yoksunluğuna dair bu sorun tabii ki eserin iddiasıyla alakalıdır. Bir beyitten bütün isimlerin çıkarılabileceği iddiasını yerine getirmek için beyte öncelikle Arap alfabesinde yer alan bütün harflere karşılık gelebilecek işaretlerin konulması gerektir. Beyitte yer alan kelimelerden çıkarılabilecek harfler ve muamma kaideleri, ilgili kelimelerin üzerine yazılmıştır: Cemâl: ش، س / Çeşm: ع،ض،ص،غ / Zülf: ح،ج،ل،خ،ح / Dü-tâ: ب، ذ، د، و، ي، / Ruh: ش / Kadd: ا، ن، ز، ر / Miyân: Kalb / Behâ: ط، ه . Kelime kadrosu, büyük oranda amâl-i tahsîliye yani kelimelerden harflerin çıkarılması işlemine ayrılmıştır. Dolayısıyla muamma kaidelerinin çeşitlenebileceği bir boşluk kalmamıştır. Bunun yanında, arka plandaki iştirak, kinaye, teradüf gibi açılımlarla beyitte farklı muamma kaidelerinin kullanıldığını da görmekteyiz. Müellif, doğrudan ilgili harf ya da sayının nasıl çıkarılacağını açıklamakla yetindiği, söz konusu işlemlerin hangi muamma amelîyesine göre yapılacağını kaydetmediği için aşağıdaki tablo, bu eksikliği gidermek adına *Câmî'ül-Esmâ*'nın muamma halli kısmındaki açıklamaların çerçevesinde hazırlanmıştır:

Kelime, Terkip ya da Sayı	Çıkarılacak Kelime, Harf ya da Sayı	Harf ya da Sayı Çıkarma Usulü	Muamma İşlemi
Behâ	bi-hâ (hâ ile), he	tahlil, (kinaye), tesmiye	
Behâ	bi-hâ (hâ ile), he(5)+elif(1)=6= vav	tahlil, (kinaye), hesap	

⁸ *Câmî'ül-Esmâ*'da kullanılan tamiye usulleri kısaca şöyle açıklanabilir: **Hesap:** Harflerin ebcetteki sayı değerlerini, sayıların da harf karşılıklarını kastetmeye dair işlemdir. **İştirak:** Bir kelimenin ya da ibarenin farklı anlamlarından beyitte kastedilmemiş olanına işaret etmektedir. **Kalb:** Elde edilen harflerin yerlerinin değiştirilerek ismin bulunması işlemidir. **Kinaye:** Kinaye yolu ile bir kelime ya da harfe işaret etmektir. **Tahlil:** Kelimenin, iki ya da daha fazla lafza, harfe bölünmesidir. **Tashif:** Birbirine benzeyen harfleri, noktalarını silmek, noktalar eklemek yoluyla bir diğerine dönüştürme işlemidir. **Telif:** Elde edilen harflerin birleştirilerek muammada gizlenmiş ismin ortaya çıkarılması işlemidir. **Telmîh-i takvîmî:** Seyyarelerin Arapça isimlerinin son harflerini kastetmektir. **Teradüf:** Bir kelimenin aynı ya da farklı lisanlardaki eş anlamlılarını kastetmektir. **Tesmiye:** Bir harf ya da sayının okunuşundan yazılışını ya da yazılışından okunuşunu yani isimden rakamı, rakamdan ismi kastetmektir. **Teşbih:** Kelimenin benzerlik alakasıyla belirli bir harfe işaret etmesidir. Muamma kaideleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Tarlan, 1936; Bilkan, 2000, s. 68-94; Arslan, 2019, s. 84-85; Çeçen & Sağlam, 2019, s. 28-48, Öntürk, 2021, s. 38-65).

Cemâl	100	iştirak, hesap	
Cemâl	100, sad	iştirak, hesap, teradüf, tesmiye	
Cemâl	100=kaf	iştirak, hesap	
Cemâl	şems, sin	teşbih, telmih-i takvîmî	
Cemâl (ve hâl)	yüz, 100+ (0)	iştirak, (teşbih)	
Çeşm	ayn	teradüf, tesmiye	
Çeşm	sad	teşbih	
Dehen	mim	teşbih	
Dü	2	hesap	
Dü-tâ	bâ, be	tashif, tesmiye	
Dü-tâ	bâ, be=2	tashif, tesmiye, hesap	
Dü-tâ	dü-bâ=6=vav	tashif, hesap	
Ebrû	nun	teşbih	
Ebrû	re	teşbih	
Ebrû	yâ, ye	teşbih, tesmiye	
Hâl	0	teşbih	
Kad (âşık)	dal	teşbih	
Kad (sevgili), hâl	elif, 1ve 0=10=ye	teşbih, hesap	
Miyân			kalb
Ruh	100=kaf	iştirak, hesap	
Ruh	su, mâ	teşbih, teradüf	
Ruh	şems, sin	teşbih, telmih-i takvîmî	
Ruh	şems, sin, sîn	teşbih, telmih-i takvîmî, tesmiye	
Ve			telif
Zülf	ha	teşbih	
Zülf	ha, 8, semân	teşbih, hesap, tesmiye	
Zülf	lam	teşbih	
Zülf	lam=30, sî	teşbih, hesap, teradüf	
Zülf-i dü	ha, dal	teşbih	
Zülf-i dü	lam, lam	teşbih	
Zülf-i dü	lam, ye	teşbih	
Zülf-i dü	lam+ha=38	teşbih, hesap	
Zülf-i dü (behâ)	cim=3, (bi-hâ, hâ ile), elif(1)+hâ(5)=6; 3+6=9=tı	teşbih, tahlil, kinaye, hesap	
Zülf-i dü (ve hâl)	ha=8, (0)=80=fe, fi	teşbih, hesap, teradüf	

Câmi'ül-Esmâ'nın muamma beyti, tamiye usulleri yönüyle sınırlı kalmış olsa da beyitte yer alan anahtar kelimelerin her seferinde yalnızca bir harfi işaret edecek şekilde kısıtlandırılması da gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Yalnızca “dü” kelimesi ile oluşturulmuş “zülf-i dü-tâ” terkihi özelinde aynı kelimeden iki harf çıkarma işlemi

yapılmıştır. Eğer anahtar kelimeler, birleşik isimler için yetersiz kalırsa beytin bir kez daha okunarak ikinci ismin harflerinin ayrıca çıkarılması gerektiği söylenmiştir. Bu durum tek bir beyte elifbadaki tüm harfleri içerecek kelimelerin sığdırılması gerekliliği ile ilgilidir. Bu gereklilik beyit içinde farklı tamiye usullerine işaret edecek fiillere de yer bırakmamıştır. Hâlbuki muammalarda fiiller hem beytin manasına hizmet ederken hem de çözüm için gerekli hall usulünü göstererek söyleyişi canlandırmanın yanı sıra işlevsel görevler de üstlenir. Görmek, erişmek/vasıl olmak gibi kelimeler telif ya da terkip; gidermek, dökmek çekmek, gitmek, süpürmek iskat ve yerine göre de tashif gibi uygulamalara işaret eder. Bunların eş anlamlıları ile manaca yakınları da sıklıkla aynı görevlerde kullanılır. Yardımcı fiillerle birlikte kullanılan Arapça, Farsça kelimeler de bu uygulamaya dâhildir. Aşağıdaki örnekte Kınalızâde Alî, “nisâr etmek” ve “dönmek” fiillerini şiirsel mananın yanında muammanın hall yoluna işaret etmek için özellikle tercih etmiştir:

Hasan

Sirişk dürlerin itdüm nisâr ol gûne
Ki döndi kûşe-i çeşmüm kenâr-ı Ceyhûn'e

Kınalızâde Alî

O kadar gözyaşı incisi döktüm ki gözümün köşesi, Ceyhun kenarına döndü.

“Çeşm” (چشم) kelimesinden “sirişk” yani gözyaşına benzeyen noktalar, “nisâr” edilirse yani tashif işaretiyle noktaları silinirse geriye “hasm” (حسم) lafzı kalır. “Kenâr”, “kûşe” gibi kelimeler intikâd yani ilgili kelimenin hangi kısmında işlem yapılacağını gösteren kaidenin işaretidir. “Kenâr-ı Ceyhûn” terkihiyle “Ceyhûn” kelimesinin son harfi olan nun harfi (ن) kastedilmektedir. “Hasm” (حسم) lafzının “kûşesi” de yine intikad kuralına göre sonudur. Daha önce bulunmuş olan nun harfi bu lafza eklenince Hasan (حسن) ismi ortaya çıkar (Arslan, 2023, s. 194).

Kınalızâde Alî'nin söz konusu âşıkâne beyti gazel estetiği gözetilerek söylenmiş olup, beyitteki fiiller aynı zamanda tamiye işaretleri olmasına rağmen bağlam içinde eğreti durmamaktadır. Fiil kullanımı söz konusu olunca Çağatay Türkçesine ait yapıların dahi muamma halinde tercih edilmesi çeşitliliğin ulaşabileceği uç noktaları göstermektedir. Emrî'ye ait aşağıdaki muamma bu usule dair bir örnektir:

‘Alî

Teni sad-pâre itmek ne revâ
Ey gönül ‘ayb olur delüye kaba

Emrî

Ey gönül, teni yüz parça etmek⁹ reva mıdır; delinin kaftan [giymesi] ayıptır.

Beyitte geçen “‘Ayb” (عیب) kelimesi “sad-pâre etmek” işaretiyle tahlil kuralı işletilerek (عی) - (ب) şeklinde ayrılır. İkiye bölünen kelimenin (ب) kısmı, “revâ” işaretiyle terkip usulüncü sonra gelen “olur” (ولور) kelimesine bağlanır ve buradan Çağatay Türkçesinde “olur”

⁹ “Sad-pâre” ile kastedilen, kırkyama yani eski kumaş parçalarından elbise imal etme usulü olsa gerektir. Benzer kullanımlar için bk. (Şahin, 2016, s. 133-134).

anlamına gelen “bolur” (بولور) elde edilir. İbare bu haliyle okunduğunda “(عی) lafzı delü kelimesine kaba bolur” tarifine dönüşür. “Delü” (دلو) kelimesi yeniden giydirilmek üzere soyulunca yani başındaki ve sonundaki harfleri silinince sadece ortadaki (ل) harfi kalır. Bu harfin başına ve sonuna “kaba” yani kaftan giydirir gibi (ع) ve (ی) harfleri getirilince ortaya ‘Alî (علی) ismi çıkmış olur.¹⁰

Câmi’ü’l-Esmâ’daki muamma beyti ise şiiriyet ve muamma usulü bakımından yukarıdaki örneklerden farklı bir noktada durmaktadır. Beyit belirgin bir tasvir, temsil içermez; mazmun hâlinde işlenmeye müsait unsurları barındırır da bu yola gidilmemiş, güzellik unsurlarının sıralanmasıyla yetinilmiştir; beytin söyleyişçe de dikkat çekici bir yanı yoktur:

Zihî cemâl ü dehen çeşm ü hâl ü zülf-i dü-tâ
Zihî ruh u kad ü ebrû miyân u hüsn ü behâ

Kınalızâde Alî’nin ve Emrî’nin örnek muammalarıyla karşılaştırıldığında *Câmi’ü’l-Esmâ*’daki muamma beytinin, fil içermemesi sebebiyle hem söyleyiş hem tamiye usullerini çeşitlendirmek yönünden eksik kaldığını söylemek mümkün olsa da eser, ortaya koyduğu iddiayı yerine getirmektedir. Tamiye yöntemleri esas alınarak beyitten Arap harfleri ile yazılabilen bütün isimleri çıkarmak mümkündür. *Câmi’ü’l-Esmâ*, bu özelliği ile muamma yazımının özünü gösteren bir eserdir. Dolayısıyla söz konusu muamma beytini tek başına değerlendirmek doğru olmaz. Bu muammanın ve onu merkeze alan eserin mahiyetinin görülebilmesi için metnin diliçi çevirisi gerekli açıklamalar eklenerek yapılandırılmıştır.

1.3. Metnin Açıklamalı Diliçi Çevirisi¹¹

Bütün İsimleri Muamma Yoluyla İçinde Toplayan Kitap

Rahman ve Rahim Olan Allah’ın adıyla

Ey sırların kâşifi ve kitabından yararlandığım, dilin yaratıcısı Allah’ım, sen eksik sıfatlardan pak ve uzaksın. Ayetlerle ve kanıtlarla gönderilen Hz. Muhammed’e ve onun mucizelerine tanık olan mükemmel ailesine selamlar olsun. Bir zaman, fesahat ve beyan âleminin övücü, belagat ve irfan hazinesi, nüktedan, söz ustası, muammacı, hikmetli söz sahibi ve güzel söz ehli gönül dostlarının sıkı ağızlı sevgilisi yani Fethullah Çelebi hazretlerinin -ömrü daim olsun- eşsiz söz incilerinin dizildiği, gönül çelen şiirlerin söylendiği neşe ve ibret veren meclisindeydim. O söz ustası, gayet tertipli şahsın, kitapları, şiirleri ve eserlerinin zevkiyle sevinç içindeyken o esnada *Mâh-ı Hayâl* adında amber yüzlü mavi bir yaprağa rastladım ki sayfa üzerine bir güzelin tasviri çizilmiş ve etrafına on iki beyit karalanmıştı. Fani dünyada koyulmuş bütün isimler muamma yoluyla bu

¹⁰ Kelime-i ‘ayb tahlil ve bolur lafzı terkiib kılınmıştır. Deli (دلی) lafzının iki canibi ‘y (عی) lafzına tebdil olunmuştur. Bolur lafzı lisan-ı Tatar’da olur manasına gelir. Amma tekellüftür (Mu’ammeyât-ı Emrî, 03827-003, v. 43b).

¹¹ Konunun daha kolay anlaşılabilmesi için diliçi çeviri, açıklamalarla genişletilmiş, noktalama işaretleri eklenmiş, özel isimlere gelen ekler kesme işareti ile ayrılmış ve eser isimleri italik yazılmıştır.

beyitlerden çıkarılabilsin diye tertip edilmiş olan o güzelin tasviri, bu sevimli resim, tamamen söz konusu beyitlerin manasıyla alakalıydı, başka bir şeyle değil. O söz incileri saçan fazılın böyle bir eserini görünce gıptayla gayrete geldim, coştum ve gayriihtiyari, Fethullah Çelebi'nin on iki beyitle çıkardığı isimleri ben tek bir beyit içerisine gizleyip çıkarayım istedim. Bunu da sadece insan uzuvlarının isimlerini zikrederek yapayım ki hadis-i şerife uyararak isimlerine karşılık gelen suretlerinden gönlümü uzak tutayım, dedim. Böylece bu rana beyit ve garra üsluplu diğer dört beyit şerh edilerek açıkça yazılıp *Câmî'ül-Esmâ Şerhi* diye ad verildi ki o beyitler bunlardır:

Yine bihâr-ı ulûma olup gönül gavvâs
Ele getürdi bir ağır behâlu gevher-i hâs
Gönül yine ilim denizlerine dalıp pahada ağır bir has inci çıkardı.

Çü togdı matla'-ı dilden zuhûr idüp bu hilâl
Hacil olup yire geçdi tolandı mâh-ı hayâl
Bu hilal gönül ufkundan doğup ortaya çıkınca hayal ayı (/Mâh-ı Hayâl adlı manzume) utanıp yerin dibine geçti, karardı.

Pes altı beyt-ile mümkün cemî' nâmı edâ
Hüner budur k'ola bir beyt câmî'ül-esmâ
İşte altı beyitle bütün isimleri söylemek mümkündür; ama hüner budur ki sadece bir beyit bütün isimleri içerisinde barındırabilsin.

Bu iki mısra'-ı garrâ kılur bu resme niyâz
Ki remz-ile bula her ismi bunda sâhib-i râz
Bu iki parlak mısra, sırrı bilenlerin işaretlere bakarak bu iki mısraın içinde her ismi bulabilmesini diler.

Tarîk-i aks veyâ kalb-i ba'z-ıla cem'â
Bu beyt-ile çıka âlemde cümle-i esmâ
Tamamen akis yoluyla veya harflerin bazılarının yerlerini değiştirerek bu beyit sayesinde âlemdeki bütün isimler ortaya çıksın.

Zihî cemâl ü dehen çeşm ü hâl ü zülf-i dü-tâ
Zihî ruh u kad ü ebrû miyân u hüsn ü behâ
Ne kadar güzel bir yüz ve ağız, göz ve ben, iki bukle saç; ne hoş yanak ve endam ve kaş ve bel ve güzellik ve kıymet...

Gizli kalmasın ki dünyada bilinen tüm isimlerin, muamma yöntemleriyle bu manzumenin son beytinden çıkarılabileceği konusunda hiçbir şüphe yoktur. Cansız maddelerin ve hayvan isimlerinin çıkarılması da mümkündür. Aşağıda meşhur isimlerden birkaçının

ilgili beyitten nasıl çıkarılacağına yöntemi gösterilmiştir, anlayış sahibi kimselerin, kalan bütün isimleri de bunlara bakarak elde edebileceği malumdur.

Açıklamak gerekir, muamma fenninin kaidesi şudur ki muamma lugazdan ayrı bir türdür. Lugazda bir şeyin ismi gizlenip onun vasıfları zikredilerek gizlenmiş isim sorulurken muammada isim açıkça söylenir ve bu ismin beyitten nasıl çıkarılacağına yöntemi sorulur. Beyte bak, içerisine harfleri gizlenmiş olan ismi esas alarak bu türden bir ismin çıkarılabilmesi için beytin içerisine ne tarz remiz ve işaretler konmuştur düşünce kuvvetiyle onu bul, derler. Bu kaideye uyarak

Zihî cemâl ü dehen çeşm ü hâl ü zülf-i dü-tâ

Zihî ruh u kad ü ebrû miyân u hüsn ü behâ

beytinden, Tanrının zatının ismi olan ve bütün sıfatlarını kapsayan **Allah** kelimesini elde etmenin yolu şudur: Beyitte geçen “cemâl” ile “yüz” kastedilir, “yüz”den “yüz” sayısının rakamla “100” şeklinde yazılışı elde edilir. Yine beyitte geçen “hâl” kelimesi “ben” anlamına gelip muammada nokta konulmasına ya da silinmesine dair bir işarettir. “100” sayısının Arapça yazılışına (١٠٠) bu işaretle bir nokta yani 0 daha eklendiğinde (١٠٠٠) yani Arapça “elf” olur ve “elf”in yazımı olan (الف) ten harf ismi olan, lam harfi kesreli elif (الف) kastedilir; elifin sözlük anlamı a deyip uzatmadan dudakları kapatmak suretiyle çıkan sestir; buradan elif harfinin şekli (ل) elde edilir. Beyitte geçen “zülf-i dü” ibaresi ele alındığında, “zülf” şekil benzerliği dolayısıyla muammada lam (ل) harfine işaret ettiği için “zülf-i dü”den iki lam (لل) harfi kastedilmektedir. “Behâ” kelimesinin yazımı (بها) dır; bunu iki lafza ayırarak “bi-hâ” yani “hâ ile” şeklinde okumak mümkündür, “hâ” (ها) güzel he harfinin okunuşu ve ismi olduğu için bu harfin şekli olan (ه) kastedilmektedir. Bütün bu elde edilen harfler beyitteki “ve” bağlacının işaretiyle birleştirildiğinde Allah (الله) ismi ortaya çıkarılmış olur.

Muhammed: Muhammed isminin beyitten çıkarılma yöntemi şudur: “Dehen” kelimesinden ağzın mim harfine benzerliği dolayısıyla (م) elde edilir. “Zülf” yani saçtan da aynı şekilde benzerlik yoluyla ha harfi (ح) bulunur. “Dü-tâ” kelimesinde “dü”nün işaretiyle “tâ” lafzı muammadaki tashif¹² kuralına göre şekilce benzeri olan “bâ”ya dönüştürülür, “bâ” ile kastedilen be harfidir (ب); bu harfin ebcedteki değeri 2’dir, yine “dü” yani iki işaretiyle 2 ile çarpılarak 4 elde edilir. Beyitte geçen “hâl” kelimesi ile burada nokta yani 0 elde edilir, 4’ün yanına konunca 40 (٤٠) olur. 40’ın ebcedteki harf karşılığı mim (م)dir. Elde edilen harfler birleştirildiğinde (محمد) lafzı çıkar. “Ebrû” yani kaş yaya benzetilir; yayın eski imlasi “yâ”dır, bu aynı zamanda ye (ي) harfinin ismi ve telaffuzudur. Ye harfi,

¹² Tashif kaidesi yani birbirine benzer harflerin noktalarının silinerek ya da nokta eklenerek birbiri yerine kullanılmasının işareti olan kelimeler, sûret, şekil, hey’et, resm ve bunların eş anlamlıdır; çü, çün, kim, ki gibi edat ve bağlaçlar ile gibi, veş, âsâ vb. teşbih edatları da bu görevde kullanılmaktadır. “Dü”nün tashif için kullanımı yaygın değildir ancak orijinal metinde geçen “tâ” şeklinin ‘bâ’ya intikali” mealindeki ifade tashif kaidesinin tarifi olduğu için burada bu şekilde açıklanmıştır.

beyitte geçen “kad” kelimesine yine beyitteki “ve” bağlacının işaretiyle bağlansa “kaddi” (قَدَى) lafzı ortaya çıkar, Arapçada bunun manası “benim boyum”dur, buradan şiir kaidesi gereği âşğın belinin daima iki büküm olduğu bilindiği için benzerlik yoluyla dal harfi (د) bulunur. Bulunan harfler birleştirilince Muhammed (مُحَمَّد) ismi ortaya çıkar.

Ebubekir: Ebubekir isminin çıkarılma yöntemi şudur: “Zihî cemâl” ile “cemâl”den kasıt yüzdür, yüz ile de sayı olan yüzün Farsça müteradifi “sad” (صَد) kastedilir. Yine beyitte geçen “ruh” yanak, yüz kelimesi ile yüz sayısının ebcetteki harf karşılığı olan kaf harfi (ق) bulunur. “Ebrû” kelimesi ile yine yaya benzerlik yoluyla ye harfi (ی) çıkarılır ve kaf harfine eklendiğinde (قى) lafzı ortaya çıkar; “miyân” kalb yani harflerin yerlerinin değiştirilmesi işlemine işarettir, böylece (قى), (يق) olur. Beyitte muammayla alakalı kelimelerin arasındaki “ve” bağlacının işaretiyle (صَد) ve (يق) lafızları birleştirilerek (صَدِيق) Sıddık kelimesi bulunur, bu da Hz. Ebubekir’in lakabı olmakla ismi anlaşılmalı olur.

Ömer: Ömer isminin çıkarılma yöntemi şudur: Beyitte “Zihî cemâl”, “dehen” ve “çeşm” denilmiştir. Bunlardan “çeşm” göz anlamında Arapça müteradifi olan “ayn” kelimesine, bu kelime de telaffuzu aynı olduğu için ayın harfine (ع) işarettir. “Zülf-i dü-tâ” yani ikiye ayrılmış, iki bukle saçın bir buklesinden şekil benzerliği dolayısıyla lam harfi (ل) diğerinden de ha harfi (ح) elde edilir; bu iki harfin ebcetteki toplam sayı değeri 38’e denk gelmektedir. “Dü-tâ”dan kasıt Muhammed isminde olduğu gibi “tâ”nın “bâ”ya dönüştürülmesi işlemidir, buradan harfin şekli olan be (ب) elde edilir, bunun da ebcetteki değeri 2 olmakla 38’e eklendiğinde toplamı 40 olur, bu da mim harfine (م) karşılık gelir. “Ebrû” yani kaş ra harfine (ر) benzetilir. Harfler birleştirildiğinde Ömer (عمر) ismi ortaya çıkar.

Osman: Osman isminin çıkarılma yöntemi şudur: “Çeşm” göz anlamında Arapça müteradifi olan “ayn” kelimesine, bu kelime de imlâsı ve telaffuzu aynı olan ayın harfine (ع) işarettir. “Zülf” yani saçtan da teşbih yoluyla ha harfi (ح) bulunur, ha harfinin ebcetteki sayı değeri 8’dir. Sekizin Arapça müteradifi “semân” (سَمَان)dır. Beyitte geçen “ve” bağlacının işaretiyle (ع) ve (سَمَان) birleştirilerek Osman (عُثْمَان) bulunur.

Ali: Ali isminin çıkarılma yöntemi şöyledir: “Çeşm” göz anlamında Arapça müteradifi olan “ayn” kelimesine, bu kelime de imlâsı ve telaffuzu aynı olan ayın harfine (ع) işarettir. Ebrû” yani kaş yaya benzetilir; yayın eski imlâsı “yâ”dır, bu aynı zamanda ye (ی) harfinin ismi ve telaffuzudur. “Zülf” şekil benzerliği dolayısıyla muammada teşbih kaidesine göre lam (ل) harfine işaret eder. “Ve” bağlacının işaretiyle bunlar birleştirilince Ali (عَلِي) ismi ortaya çıkar.

Hasan: Hasan isminin çıkarılma yöntemi şöyledir: “Zülf” yani saçın şekil benzerliği dolayısıyla muammada teşbih kaidesine göre işaret ettiği harflerden birisi hâ (ح)dir. “Ruh” yani yanak, yüz kelimesi ile kastedilen ise sin harfi (س)dir; çünkü klasik şiirde sevgilinin yüzü güneşe benzetilir ve muammada seyyarelerin sembolleri, Arapça isimlerinin son harfleridir, burada da “şems” kelimesinin son harfi olan sin alınmıştır. “Ebrû” yani kaş kelimesi ye, ra harflerinin yanı sıra muammada nun (ن) harfine de teşbih

yoluyla işaret eder. Elde edilen harfler “ve” bağlacının işaretiyle birleştirilince ortaya Hasan (حسن) ismi çıkar.

Hüseyin: Hüseyin isminin çıkarılma yöntemi şöyledir: Hasan isminde olduğu gibi “zülf”le (ح) ve “ruh”la “şems”in sembolü olan (س) harfleri kastedilir. Buradaki (س) harfi, öncekinden farklı olarak telaffuzu ve imlasiyla “sîn” (سين) şeklinde alınınca Hüseyin (حسين) ismi ortaya çıkar.

Ahmed: Ahmed isminin çıkarılma yöntemi şöyledir: Beyitte geçen “zihî cemâl”, “dehen” ve “hâl” geçmektedir. “Cemâl” yüze, yüz de sayı olan 100’e işaret etmektedir. “Hâl” ile nokta konulacağı bildirilmektedir, bu nokta Arap rakamlarında 0’a denk gelmektedir. Lafzatullah’daki elif harfinin çıkarılması gibi 100 (١٠٠) e bir nokta konup 1000 (١٠٠٠) bulununca binin Arapçası olan elften elif harfi (ل) ortaya çıkar. “Zülf-i dü-tâ” tabiri, saçtan teşbih yoluyla iki harf çıkarılacağına işaretler; bunlar ha (ح) ve dal (د) harfleridir. “Dehen” kelimesinden de yine teşbih yoluyla mim harfi (م) elde edilir. Elde edilen harfler sırayla birleştirilince (احمد) lafzı ortaya çıktığı için “miyân” kelimesinin işaretiyle kalb-i bazı, yani harflerin bazılarının yerlerinin değiştirilmesi işlemi uygulanınca Ahmed (احمد) ismi bulunur. Kalb zikredildiğinde, her zaman kelimenin bütün harflerinin yerlerinin değiştirilmesi gerektiği kastedilmez; kimi zaman bu ve eş anlamlısı kelimeler kalb-i bazı yani bazı harflerin yerlerinin değiştirilerek ismin bulunacağını işaretidir.

Mahmud: Mahmud isminin çıkarılma yöntemi şöyledir: “Dehen”den teşbih yoluyla mim (م) ve “zülf”ten aynı şekilde ha (ح) harfleri elde edilir. “Dü-tâ” kelimesinde “dü”nün işaretiyle “tâ” (تا) lafzı muammadaki tashif kuralına göre şekilce benzeri olan “bâ” (با)ya dönüştürülür, “bâ” ile kastedilen be harfidir (ب); bu harfin ebcedteki değeri 2’dir, yine “dü” yani iki işaretiyle 2 ile çarpılarak 4 elde edilir. Beyitte geçen “hâl” kelimesi ile burada nokta yani 0 elde edilir, “ve” bağlacının işaretiyle 4’ün yanına eklenince 40 (٤٠) olur. 40’ın ebcedteki harf karşılığı mim (م)dir. Elde edilen harfler birleştirildiğinde (محمد) lafzı çıkar. Muhammed ismindeki gibi “Ebrû” ile “yâ” kastedilir, bu aynı zamanda ye (ي) harfinin ismi ve telaffuzudur. Ye harfi, beyitte geçen “kad” kelimesine yine beyitteki “ve” bağlacının işaretiyle bağlanınca ortaya çıkan “kaddi” (قَدَى) “benim boyum” ibaresi, şiir kaidesi gereği âşığın belinin daima iki büklüm olduğu bilindiği için benzerlik yoluyla dal harfine (د) işaret etmektedir. “Behâ” kelimesi “bi-hâ” şeklinde “hâ ile” anlamında okunabilir “hâ” lafzı he (ه) ve elif (ل) harflerinden müteşekkil olup bunlar sırayla, ebcedte 1 ve 5 sayılarının karşılıklarıdır, toplanınca bulunan 6 da vav harfinin (و) değeridir. (محمد) lafzından sonra elde edilen (د) ve (و)den müteşekkil (دو) lafzı, “miyân” işaretiyle kalb işlemine tabi tutulursa (ود) elde edilir. (محمد) ve (ود) lafızları “ve” bağlacının işaretiyle birleştirilince ortaya Mahmud (محمود) ismi çıkar.

Mustafa: Mustafa isminin yöntemi şöyledir: “Dehen”den teşbih yoluyla mim (م) kastedilir. “Çeşm”den ise yine gözün şekil benzerliği dolayısıyla muammada teşbih yoluyla sad harfi (ص) kastedilir. “Zülf-i dü” ibaresi “zülf”ten iki farklı harf çıkarılacağı şeklinde anlaşılır. İlk olarak teşbih yoluyla ha (ح) elde edilir, bunun ebcedteki değeri olan 8’in yanına, “ve hâl” ibaresinin işaretiyle bir nokta yani sıfır konularak 80 elde edilir. 80’in ebced karşılığı ise fe (ف) olup, muammadaki teradüf kaidesiyle harfin Acemcedeki

telaffuzu olan fi (فی) elde edilir. “Zülf”ten ikinci olarak yine teşbih yoluyla cim harfi (ج) elde edilir, ebcetteki değeri 3’tür. “Behâ” kelimesi “bi-hâ” şeklinde “hâ ile” anlamında okununca “hâ” lafzı he (ه) ve elif (ا) harflerinden müteşekkil olup bunlar sırayla, ebcette 1 ve 5 sayılarının karşılıklarıdır, toplanınca bulunan 6, ile anlamındaki “bi” lafzına bakarak daha önce bulunan 3’le toplanınca 9 eder, bu da ebcette tı harfine (ط) denk gelmektedir. (م), (ص), (فی), (ط) harf lafızları “miyân” işaretiyle kalb edilerek birleştirilirse Mustafa (مصطفى) ismi ortaya çıkar.

Yakub: Yakub isminin çıkarılma yöntemi şöyledir: “Cemâl”den kasıt yüz, yüzden ise ebcetteki sayı değeri yüz olan kaf (ق)tır. “Çeşm”ile de Arapça müteradifi olan ayn kelimesiyle aynı telaffuzdaki ayn harfi (ع) kastedilmektedir. “Dü” ile ebcetteki değeri iki olan be (ب) bulunur.” Kad” elif (ا)’e teşbih edilir, “hâl” ise noktadır. Elifin ebcet değeri bir, nokta ise sıfırdır, buradan 10 bulunur, 10 ise ebcette ye harfinin (ی) değeridir. Elde edilen bu harfler “miyân” işaretiyle kalb edilerek birleştirilince Yakub (يعقوب) ismi ortaya çıkarılır.¹³

Yusuf: Yusuf isminin çıkarılma yöntemi şudur: “Cemâl” yani sevgilinin güzel yüzü güneşe teşbih edilir, muammada seyyarelere dair kural gereği bunların Arapça isimlerinin son harfleri esas alınır, bu yolla “şems” kelimesinden sin (س) elde edilir. “Zülf”den kasıt teşbih yoluyla ha (ح)’dır, bunun ebcetteki karşılığı ise 8’dir. “Hâl” işaretiyle 8’e bir nokta eklendiğinde 80 olur, bu da fe harfine (ف) denk gelmektedir. “Dü”nün işaretiyle “tâ” (تا) lafzı muammadaki tashif kuralına göre şekilce benzeri olan “bâ” (با)ya dönüştürülür, be ve elif harflerinin toplam ebcet değeri 3’tür, “dü-bâ” ise iki kere üç demektir, buradan 6’nın ebcet karşılığı olan vav (و) bulunur. “Ebrû” kelimesi de teşbih yoluyla yaya, bunun eski imlası olan “yâ”nın telaffuzu ye harfinin yazımına (ی) işaret eder. Elde edilen harfler bir araya getirilip “miyân” işaretiyle kalb işlemine tabi tutulunca Yusuf (يوسف) ismi ortaya çıkar.

Musa: Musa isminin çıkarılma yöntemi şöyledir: “Dehen” ile kastedilen, teşbih yoluyla mim (م)dir. “Zülf” muammada teşbih kaidesine göre lam (ل) harfine işaret eder. Lam harfinin ebcetteki sayı değeri 30’dur, otuzun Farsça müteradifi “sî” (سى) kelimesidir. Yusuf isminde olduğu gibi “tâ” (تا) lafzı “dü”nün işaretiyle muammadaki tashif kuralına göre şekilce benzeri olan “bâ” (با)ya dönüştürülür, be ve elif harflerinin toplam ebcet değeri 3’tür, “dü-bâ” ise iki kere üç demektir, buradan 6’nın ebcet karşılığı olan vav (و) bulunur. Böylece, mim (م), sî (سى) ve vav (و) harf lafızları bir araya getirilip “miyân” işaretiyle kalb edilince Musa (موسى) ismi ortaya çıkar.

İsa: İsa isminin çıkarılma yöntemi şöyledir: “Çeşm” gözdür, burada Arapça müteradifi olan ayn kelimesiyle aynı telaffuzdaki ayn harfi (ع) kastedilmektedir. “Zülf” yani saç teşbih yoluyla lam harfine işaret eder, lam harfinin ebcetteki karşılığı otuzdur, bu şekilde otuzun Farsça müteradifi “sî” (سى) kelimesi elde edilir. “Ebrû” kelimesi de teşbih kaidesine

¹³ Bu açıklamada, Yakub isminde yer alan vav harfinin nasıl elde edileceği yazılmasa da daha önceki işlemlerde gördüğümüz “behâ” kelimesinden ebcet hesabıyla önce altı sonra vav harfinin çıkarılması işlemiyle eksiklik tamamlanabilir.

göre yaya, bunun eski imlası olan “yâ” (يا) da tesmiyesi bulunduğu ye harfine (ي) işaret eder. Elde edilen harfler birleştirilip yine “miyân” kelimesinin işaretiyle kalb işlemine tabi tutulunca İsa (عيسى) ismi bulunur. “Ebrû” kelimesinden ye harfinin çıkarılması ile birlikte mısraların yerlerinin değiştirilmesi şeklindeki uygulama *Câmi’ü’l-Esmâ*’nın bu muamma beytine has bir işlemdir. İsim karinesiyle mısralardan birincisi ikinci sıraya, ikinci ise birinci sıraya alınıp yerleri değiştirilebilir ve bu değişiklik sonucunda beytin manasına da zarar gelmez.

Süleyman: Süleyman isminin çıkarılma yöntemi şudur: “Cemâl” yani sevgilinin güzel yüzü güneşe teşbih edilir, muammada seyyarelere dair rakam-ı takvimî kuralı gereği bunların Arapça isimlerinin son harfleri esas alınır, bu yolla “şems” kelimesinden sin (س) elde edilir. “Zülf-i dü” ibaresi “zülf”ten iki farklı harf çıkarılacağı şeklinde anlaşılır. İlk olarak teşbih yoluyla lam (ل) elde edilir, ikinci olarak kastedilen de yâ harfinin yazımı olan (ي)dir.¹⁴ “Ruh” kelimesi de yüz anlamına gelmekle klasik şiirde sevgilinin yüzü suya benzetildiği için teşbih kaidesi işletilir, suyun Arapça müteradifi olan “mâ” (ما) ile bulunan diğer harfler birleştirilince (سليما) lafzı bulunur. “Ebrû” yani kaşın şekli dolayısıyla muammacılıkta teşbih kaidesi işletilerek nun (ن) harfi bulunur. Kaş kavisli yapısı nedeniyle ters dönmüş bir nun’a benzer, böyle olunca göz de onun noktası konumunda kalır. Elde edilen harfler “ve” bağlacının işaretiyle birleştirilince Süleyman (سليمان) ismi bulunur.

Bu beyitten birleşik isimler çıkarılması gerekirse, aynı anda iki isim çıkarmak için yapılacak işlemler yukarıdaki gibidir; ancak beyitteki her işaretin yalnızca bir kez kullanılabilmesi kuralı sebebiyle aynı anda iki isim çıkarılamazsa bu sefer beyit iki kere okunarak isimler birer birer çıkarılabilir.

Örneğin, Abdullah, Abdurrahman, Abdulhayy ve Abdurrauf gibi isimlerin çıkarılma yolu şöyledir: “Çeşm” göz anlamında Arapça müteradifi olan “ayn” kelimesine, bu kelime de tesmiye kaidesine göre imlası ve telaffuzu aynı olan ayın harfine (ع) işaretidir. “Dü”nün anlamı ikidir, ikinin ebcetteki harf karşılığı be (ب)dir. Yine “dü” işaretiyle, tashif kaidesine göre tâ (تا) lafzı, bâ (با)ya dönüştürülür, bu lafzın harfleri olan be ve elifin toplam ebcet değeri 3’tür. “Kadd” kelimesi teşbih kaidesince elif harfine (ل) işaret eder; çünkü klasik şiirde sevgilinin boyu elife benzetilir. Buradaki elif harfinin ebcet değeri olan 1, daha önce bulunan 3 ile toplanınca 4 olur, 4’ün ebcetteki karşılığı da dal (د)dir. Bunlar birleştirilince Abd (عبد) kelimesi bulunur. Allah isminin nasıl bulunacağı daha önce açıklanmıştı, Abd ile birleştirilince Abdullah (عبدالله) ismi bulunur. Allah ismi de Tanrı’nın Rahman ve Gani, Halim, Latif, Rauf gibi bütün sıfatlarını kapsadığı için teradüf yoluyla, Abd kelimesi

¹⁴ Muammada “zülf” ve müştakından ye harfinin çıkarılması yaygın değildir. Burada da yöntemi söylenmediğine göre hata ihtimali vardır ya da müellif “zülf” ile ye harfi arasında bir benzerlik alakası kurmuştur. Önceki isimlerin açıklamalarında olduğu gibi, Süleyman isminin çıkarılması için gerekli ye harfi için “ebrû” kelimesini işaret etmek daha fazla tercih edilen bir yoldur ancak bu kelime daha sonra nun harfinin çıkarılmasında gerekeceği için iki kere kullanılmak istenmemiş görünüyor.

bulunduktan sonra başka bir işlem yapılmaksızın sadece bu esas kaide işletilerek bütün isim ve sıfatlarının muamma yoluyla elde edilmesinde kullanılabilir.

Sultan Selim, Sultan Süleyman, Murad Şah ve Yakub Han ve benzeri isim ve unvanların harflerinin beyitten çıkarılma yöntemi de aynıdır. İsim ve unvanın bir seferde çıkarılması mümkün olmazsa önce isim bulunur, sonra unvanı çıkarmak için beyit ikinci defa okunup işleme tabi tutulur. Seyyid Ahmed, Seyyid Ali, Ebu Ali ve filan oğlu gibi unvanlar da aynı şekilde bulunur.

Burada zikredilen işlemler yapılarak bütün isimlerin bu beyitten çıkarılma yöntemi açıklanmış olup inşallah anlaşılmıştır. Kalan diğer bütün isimlerin çıkarılma yöntemi, buradaki örneklere bakılarak anlaşılabilir için bu kadar örnekle iktifa edilmiştir.

Allah hatasız şekilde en iyi bilendir, dönülecek ve sınımlanacak olan onun huzurudur. Bu eser, çok bağışlayıcı olan Allah'ın yardımıyla tamama ermiştir.

Sonuç

Câmiü'l-Esmâ 'alâ Tarîki'l-Mu'ammâ'nın müellifi belirsiz olsa da içerisinde geçen ifadelerden metnin, Fethullâh Arif Çelebi'nin yaşadığı devirde, XVI. yüzyılda kaleme alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu eser, küçük bir muamma risalesi görünümündedir ancak tamiye usullerini anlatan risalelerden işlevselliği yönüyle ayrılmaktadır. Tertibi tamamen uygulamaya dönük olup esasen tamiye usullerini açıklamak niyetiyle yazılmamıştır; metinde açıkça ifade edildiği üzere bu eser, muamma alanında hüner göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Câmiü'l-Esmâ, içerisindeki tek bir beyte bütün isimleri topladığını/gizlediğini iddia eden bir metin olup mensur ve manzum iki kısımdan oluşmaktadır. Manzum kısımda yer alan altı beyitten bir tanesi söz konusu muamma beytidir. Mensur kısım ise kısa bir girizgâh ile bu muamma beytinden istenilen herhangi bir ismin nasıl çıkarılacağına dair uygulamalı örneklerden ibarettir. Örnekler “Allah”tan başlayarak Hz. Muhammed'in, Dört Halife ve bazı peygamberlerin isimleriyle sınırlandırılmış olup kalan isimlerin de bu örneklere bakılarak çıkarılabileceği söylenmiştir.

Kendine has yapısıyla bu eserin muamma alanında bir tersine mühendislik örneği olduğunu söylemek mümkündür. Geleneksel muamma risaleleri ve muamma hall yollarını gösteren şerhler, belirli bir isme yazılmış muamma manzumesinin içerisinden o ismin nasıl çıkarılacağını açıklarken *Câmiü'l-Esmâ*, esasen harf işaretleri önceden hazırlanmış sabit bir beytin içine, istenilen herhangi bir ismin hangi yollarla gizlenebileceğini anlatmaktadır. Muammacının zihnini okura açan bu eserin, türün özünü gösteren bir mahiyette olduğunu düşünerek alanla ilgili araştırmalarda, özellikle muamma hallinde yol gösterici olacağını umuyoruz.

Kaynaklar

- Arslan, M. (2019). Divan edebiyatında muamma çözülmüş muamma örnekleri ve muamma çözüm teknikleri. H. İ. Delice, M. Erdoğan Taş, H. Yekbaş (ed.). *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a armağan*. (1. Baskı, s. 76-169). Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, Ö. (2023). Kınalızâde Ali Çelebi'nin muammeyâtı. Kaçar, Mücahit vd. (Ed.), 60. *Doğum yılı münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç armağanı*. (1. Baskı, s. 187-224). DBY Yayınları.
- Arslan, Ö. (2022). XVI. yüzyıl klasik Türk şiirinin eleştirel kaynaklarında üslup/tarz kavramının değerlendirilme biçimleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29, 178-215.
- Aydemir, Y. (1999). Esirî'nin Bağdat şehrişûbu. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, 446-475.
- Baş, M. K. (1999). *Lâmîî Çelebi'nin Şerh-i Muammeyât alâ Esmâ-i Hüsnâ'sı*. (Tez No. 81774)[Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=a0OMTmEd_3mfOBxT8SiBTI2bSXpTL2pQiZsIDmjb-uAtfNlZsXXCapVaiWCCrRLC
- Bilkan, A. F. (2000). *Türk edebiyatında muamma*. Akçağ Yayınları.
- Çeçen, H. & Sağlam, A. (2019). *Risâle-i muammâ-Muamma risalesi (Rumûzî Mustafa)*. DBY Yayınları.
- Çelik, B. (2018). Derzi-zâde Ulvî ve Manisa şehrengizi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2(39), 223-290.
- Çelebioğlu, Â. (1979). Muammalara dair. *Türk Kültürü Dergisi*, 201-202-203, 422-427.
- Çelebioğlu, Â. (1999). *Türk edebiyatında mesnevi*. Kitabevi Yayınları.
- Duru, N. F. (2011) Fazıl; Lütfullah Halîmî B. Ebî Yûsuf'un Bahru'l-Garâyib adlı eserinde muamma bahsi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(25), 109- 138.
- Elbir, B. (2009). Türk edebiyatında muamma ve Surûrî'nin bir muamma şerhi. *Turkish Studies*. 4(6), 82-94.
- Emrî, *Mu'ammeyât-ı Emrî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi No: 03827-003.
- Gök, T. (2016). Fakîrî'nin İstanbul şehrengizi. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* 14(21), 233-282.
- Kam, Ö. F. (2022). Kınalızâde Ali Çelebi. trc. Bilal Alpaydın. M. Samsakçı & S. Güldürmez (ed.). *Dârülfünûn edebiyat fakültesi mecmuası seçme makaleler*. (163-183). İstanbul Üniversitesi Yay.

- Kaçar, M. (2020). *Tercüme-i hizânetü'l-edeb, İzahlı ve örnekli belagat terimleri sözlüğü*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Kaçar, M. (2021). Mollâ Câmî'nin manzume-i muammâ'sına Salâhaddin Uşşâkî tarafından yapılan şerh. T. Karaayak & U. Uzunkaya (ed.). *Esengü bitig, doğumunun 60. yılında Zühal Ölmez armağanı*. (1. Baskı, s. 473-484). Kesit Yayınları.
- Kandemir, Ş. (2021). Lugaz ve muamma üzerine bibliyografya denemesi. *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(3), 699-711.
- Kaya, H. (2013). Divan şiirinde harf ve kelime oyunlarına dair bir tasnif denemesi. *TUDED*, 48, 71-114.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi - Meşâ'irü'ş-şu'arâ*. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kılıç, F. ve Songül Akboğa (2023). Muammâyî Ahmed Çelebi'nin şerh-i mu'ammeyât-ı Emrî adlı eseri. *Türük: Uluslararası Dil Edebiyat Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 11 (32), 1-12.
- Koçoğlu, T. (2016). 18. asırda yazılmış münşiyâne/üslûb-ı âlî nesir ve mensur muammâ örneği bir eser: Şefik-Nâme. *Hikmet*, 3, 101-112.
- Koçu, R. E. (1947). İstanbul kahvehaneleri. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Dergisi*, Ekim 1947, 11-15.
- Kutluk, İ. (1989). *Kınalı-Zade Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-şuarâ*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öntürk, T. (2017). Türk edebiyatında muamma ve Sürûri'nin 'Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin' adlı eseri. *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1(11), 222-239.
- Öntürk, T. ve Murat Öztürk (2020). Mir Hüseyin Nişâbüri'nin muammâ risâlesine yazılan türkçe şerhler: İki bilinmeyen şerh. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 23, 128-146.
- Öntürk, T. (2021). *Şerh-i risâle-i muammâ-yı Alî Ker*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Öntürk, T. (2022). Bihîştî Ramazan'ın Mollâ Câmî'nin Mu'ammâ-i Sagîr adlı risalesine yazdığı şerh: Şerh-i Manzûme-i Mu'ammâ. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29, 247-267
- Saraç, M. A. Y. (2005). Muamma (Türk edebiyatı). *İslam Ansiklopedisi*. (C. XXX, s. 320-321). TDV Yay.
- Saraç, M. A. Y. (1997). Muamma ve divan edebiyatındaki seyri. *TUDED*, 27, 297-308.

- Şahin, E. (2016). Osmanlı şiirinden giyim-kuşam literatürüne bazı ekler. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* , 2(2), 6-23.
- Şahin, O. (2016). Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin muamma şerhlerine dair. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2), 155-179.
- Tarlan, A. N. (1936). *Divan edebiyatında muamma*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Yavuz, K. (2007). *Mu'îni'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si*. Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay.
- Yavuz, K. (1998). Nihani'nin Sultan I. Selim adına yazdığı muammalı kasidesi ve çözümü. *TUDED*, 28, 547-583.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği*. (Tez No. 287832) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=zD1B0cW7zVr3VcnZjitVXvasDzcZihS_nvODpJtc_KMLjp11-MbSZ6LVVFHzkk7c
- Yılmaz, O. (2007). Klasik şerh edebiyatı literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), 271-303.

Ek-1: Cāmi'ü'l-Esmâ'nın Transkripsiyonlu Çevirisi¹⁵

[77a]

Kitāb-ı Cāmi'ü'l-Esmâ' 'alā Ṭarīķi'l-Mu'ammā

Bismil'lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm

Sübḥāneke Allāhümme yā kāşife'l-ḥafıyyāt ve iste'antu bi-kitābıke yā vāzı'e'l-luġat ve ş-şalātu 'alā Muḥammedi'l-meb'üş bi'l-āyāti ve'l-beyyināt ve 'alā ālihi'l-kāmilinellezıne şāhidu el-mu'cizāt. Bir dem ki ol faḥri'l-feşāḥat ve'l-beyān ve zuḥri'l-belāġat ve'l-'ırfān, nüktedān u sūḥan-sāz ve ta'miye-güy u ḥikmet-nevāz, fuşehā-yı ehl-i dilüñ şāhid-i gonçe lebi a'nı ḥazret-i Fetḥullāh Çelebi Efendi'nün -lā-zāle- nāzımen li-düreri'l-ferāid ve mā enfekte kâ'ilen bi-ġureri'l-kaşāid meclis-i meserret-nümün ve ḥuzūr-ı 'ibret-füzünında idüm. Ol merd-i kelām ve şaḥş-ı pür-intizāmın evrāk u eş'ār ve ezvāk-ı āşarıyla mesrūr iken ol eşnāda *Māh-ı Ḥayāl* nām bir varaķa-i kebūd-fām ve 'anberin-likāya tuş oldum ki bir şaḥife üzere bir taşvır-i ḥüb yazılmış ve eṭrafında on iki beyt müsvedde kılınmış ve dehr-i bî-beķāda isti'māl olunan cemî'-i esmâ' 'alā ṭarīķi'l-mu'ammā bu beytlerden istiḥrāc itmek üzere tertib olunmuş ol taşvır-i ḥüb ve resm-i mergüb bu ebyātuñ mefḥumını cāmi' ve agyārını māni' imiş çün ol fāzıl-ı güher-bāruñ bu maķüle āşarını müşāhede eyedüm müzāhame-i ġayret ve ġalebe-i ḥamiyyet ile cānda ķarār ve dilde iḥtiyār ķalmayup lāzım geldi ki mevlānā-yı mezbūruñ on iki beyt ile edā itdüġi istiḥrāc-ı esmāyi bir beyt ile edā eyleyem ve 'azā-yı insānuñ esmāsını zikre ḥadıs-i şerifle 'āmil olup müsemmaları şeklinden müstaġni olam. Pes ķavl-i mezkūr üzere bu beyt-i ra'nā ve üslüb-ı ġarrā dört beyt şerḥ ile 'ale'l-bedāhe tahrır olup Şerḥ-i *Cāmi'ü'l-Esmâ* diyü nām virildi kim bunlardır:

Yine biḥār-ı 'ulūma olup gönül ġavvāş
Ele getürdi bir ağır behālu gevher-i ḥāş

Çü toġdı maṭla'-ı dilden zuḥūr idüp bu hilāl
Ḥacil olup yire geçdi ṭolındı māh-ı ḥayāl

Pes altı beyt-ile mümkün cemî' nāmı edā
Hüner budur k'ola bir beyt cāmi'ü'l-esmā

Bu iki mışra'-ı ġarrā ķılur bu resme niyāz
Ki remzle bula her ismi bunda şāhib-i rāz

¹⁵ Transkripsiyonlu çevirideki noktalama işaretleri tarafımızca eklenmiş, özel isimlere gelen ekler kesme işareti ile ayrılmış ve eser isimleri italik yazılmıştır.

Ṭarīḳ-i ‘aks veyā kalb-i ba ‘z-ıla cem ‘ā
Bu beyt-ile çıka ‘ālemde cümle-i esmā’

[77b]

Zihī cemāl ü dehen çeşm ü hâl ü zülf-i dü-tā
Zihī ruḥ u ḳad ü ebrü miyān u hüsn ü behā¹⁶

Hafî ve pûşîde buyurılmaya ki bu ḳubbe-i gerdün ve dehr-i dün içinde meşhür u mestür cemî‘-i esmā’ ‘alā ṭarīḳi’l-mu‘ammā bu beyt-i güher-rîzden istihrâc olunmakta iştibâh yokdur. Belki esmâ-yı cemâdât ve a‘lâm-ı hayvânât dahı istihrâc olunmak muḫaḳḳakdur. Esmâ-yı meşhürdan bu birkaç ismüñ ṭarīḳ-i istihrâcı taḫrîr olındı ki bâḳisi dahı bu kıyâs-ile zevî‘l-fiṭrat ḳatında fi‘l-meşel meh-i enver-i eshel ü aẓherdür. Pûşîde olmaya ki kâ‘ide-i fenn-i mu‘ammâdur ki luğaze muḫâlif ola ya‘nî luğazde ‘âdet budur ki bir şey’ün ismin gizleyüp evşâfını zıkr iderler. Mu‘ammâda resm budur ki ismin beyân iderler velî ṭarīḳ-i istihrâcını ferâsete ḫavâle iderler. Pes beyte nazâr itdiklerinde ismi miḳyâsı tûṭup bu maḳûle ism istihrâcına ne gûne remz ü işârât eylemişdür ferâset ḳuvvetiyle anı bul dirler. Pes, kâ‘ide-i mezkûr üzere bu beyt-i güher-rîzden **Lafzatu’llâh** istihrâcına ki ism-i zât u müstecmi‘-i şıfâtdur, ṭarīḳ budur ki meşelâ “cemāl”den yüz irâde olur ve yüzden şüret-i raḳamı murâd olunur ki bu vechledür. Ve “hâl”den nuḳaṭ irâde olunur çün yüzde bir noḳta ḳonıla ki ve ol hâl cem’ için olmaḳdan müstefâd oldı, biñ olur ve biñden elf murâd olur ve elfün şeklinden elf-i bi-kesri‘l-lâm murâd olup ve bu lafzuñ ma‘nâsı murâd ola ki a diyüp aḡzı dürmek mefhûmıdır. Pes elif-i meftûḫa kalur ki (İ)’dur. Ve “zülf-i dü” dinildi “zülf”den lâm murâddur. Pes “zülf” iki olmaḳdan mükerrer lâm (ل) murâd olur. Ve “behâ” dinildi hâ-yı melfûziden hâ-yı mektûbî murâddur ki (ه)’dür. Pes elif (İ) ile iki lâm (ل), hâ-yı mektûbiye (ه) muttaşıl olsa ki “be-hâ” dimekten müstefâd oldı Lafzatu’llâh (الله) zâhir [oldı]. **Muḫammed:** Ve Muḫammed isminüñ ṭarīḳ-i istihrâcı budur ki meşelâ “zihî cemāl” ve “dehen” dinildi mîm (م) murâd olur ve “zülf” dinildi “zülf”den hâ-yı mektûbî (ح) murâd olur ve “dü-tā” dinildi tā’nuñ şeklinden bâ’ya intikâl olunur dahı bâ (ب) murâd olur ve bâ’dan bâ-yı mektûbî (ب) murâd olur ve bâ-yı mektûbiden iki ‘aded murâd olur. Pes iki [78a] kerre iki dört olur ki “dü-tā” dimekten müstefâd oldı. Pes “hâl”den noḳta irâde olunur dahı bu dört ‘adedde nuḳaṭ zamm olur niteki vâv-ı cem’ için olmaḳdan müstefâd oldı. Pes kırk ‘aded olur ki raḳam kâ‘idesidir ve kırk ‘adedden mîm-i mektûbî (م) irâde olunur dahı muḫam (محمد) lafzı olur ve “ḳadd” ve “ebrü” dinildi “ebrü”dan yâ murâd olunur ve yâ’dan yâ-yı melfûzî ve melfûziden mektûbî (ع) murâd olunur. Pes “ḳadd” lafzıyla yâ-yı mektûbî cem’ olsa ki vâv-ı ‘aṭf cem’ için olmaḳdan lâzım geldi ḳaddi (قدى) lafzı olur ve ḳaddi lafzınuñ ma‘nâsı benüm ḳâmetüm demek olur ve bu lafzdan ‘alâ ḫasebi‘l-ḳavâ id dâl-ı mektûbî (د) murâd olunur; zîrâ ‘âşıkıların ḳâmeti “dü-tā” olmaḳla ma‘rûf ve mevşûfdur. Pes Muḫammed zâhir oldı. **Ebû Bekr:** Ve Ebû Bekr isminüñ ṭarīḳ-i istihrâcı budur ki meşelâ “zihî cemāl” dinildi, “cemāl”den şad irâde olunur, zîrâ cemâl yüzdür ve yüz saddur ve ruh ve ebrü ve miyān dinildi, ruhdan yüz irâde olunur zîrâ cemāl

¹⁶ Beyitten çıkarılabilecek harfler ve ta‘miye usulleri ilgili kelimelerin üzerlerine şu şekilde yazılmıştır: Cemâl: س، ش / Çeşm: ص، ض، ع / Zülf: ج، ح، خ، ل / Dü-tâ: ب، ذ، د، و، ی / Rüḥ: ش / Ḳadd: ا / ن، ز، ر / Miyān: ظ، ط، ه .

yüzdür ve yüz sâddur. Ve “ruḥ” u “ebrü” ve “miyân” dinildi. “Ruḥ”dan yüz irâde olunur ve yüzden kâf-ı mektübî (ق) irâde olunur. Ve “ebrü”dan yâ irâde olunur ve yâ’dan yâ-yı mektübî (ى) irâde olunur. Pes (قى) lafzı olur. Ve “miyân” lafzından ḳalb irâde olunup (قى) lafzı ḳalb olıcaḳ (يق) olur. Pes (يق) lafzı (صد) lafzıyla cem’ olsa ki zıkr olan elfâzuñ mabeyninde vâkı’ ve o ‘atf-ı cem’ için olmaḳdan müstefâd oldu, Şiddîḳ lafzı olur ve Şiddîḳ lafzından ḫazret-i Ebü Bekr’üñ nâm-ı şerîfi zâhir ü bâhir olur. ‘**Ömer**: Ve ‘Ömer isminüñ ṭarîḳ-i istiḫrâcı budur ki “zihî cemâl” ve “dehen” ve “çeşm” dinildi. “Çeşm”den ‘ayn (ع) murâd olup ve “zülfi dü-tâ” dinildi “zülfi”üñ birinden lâm (ل) ve birinden ḫâ-yı mektübî (ح) irâde olunup bu ikisi otuz sekiz ‘aded olup “dü-tâ” dinildi; tâ’nun (ت) şeklinden bâ’ya (ب) intikâl idüp ve bâ’dan iki ‘aded intikâl olunup bu cümle kırık ‘aded olur ve kırık ‘adedden mîm-i mektübî (م) murâd olup ve “ḳadd” ve “ebrü” dinildi, “ebrü”dan râ (ر) murâd olur. Bu cümleden ism-i ‘Ömer zâhir olur. ‘**Osmân**: Ve Osmân isminüñ ṭarîḳ-i istiḫrâcı budur ki meşelâ “çeşm”den ‘ayn-ı mektübî (ع) irâde olunur. Ve “zülfi” dinildi ḫâ-yı mektübî (ح) irâde olunup ve ḫâ-yı mektübî sekiz ‘adeddür. Pes ‘aynla şemân (ثمان) lafzı cem’ olsa ki vâv-ı ‘atf cem’ için olmaḳdan müstefâd oldu, ‘Osmân oldu. ‘**Alî**: Ve ‘Alî isminüñ ṭarîḳ-i istiḫrâcı budur ki “çeşm”den ‘ayn-ı mektübî (ع) murâd olup [78b] ve “ebrü”dan yâ-yı mektübî (ى) murâd olur. Zülfdan lâm-ı mektübî (ل) murâd olur. Pes, ‘Alî ismi zâhir olur. ‘**Hasan**: Ve Hasan isminüñ ṭarîḳ-i istiḫrâcı budur ki zülfdan ḫâ-yı mektübî (ح) irâde olunur. Ve “ruḥ” dinildi, “ruḥ”dan sîn (س) murâddur; zirâ şu ‘arâ dilberlerüñ ruḫını âfitâb teşbih itdükleri ma’rûf u meşhûrdur. Pes âfitâbuñ raḳam-ı taḳvîmîsî ki müneccimün isti’mâl ider, sîn’dür (س). Ve “ebrü”dan nûn (ن) irâde olunup bu cümle terkib olsa kim vâv, cem’ için olmaḳdan müstefâd oldu; Hasan ismi zâhir ü bâhir [oldı]. ‘**Hüseyin**: Ve Hüseyin isminüñ ṭarîḳ-i istiḫrâcı budur ki “zülfi”den kezalik ḫâ (ح) murâd olup ve “ruḥ”dan kezalik âfitâbuñ raḳam-ı taḳvîmîsî murâd ola ki sîn (س)’dür. Pes sîn-i mektübîden (س) sîn-i melfûziye (سين) intikâl olunup Hüseyin ismi zâhir olur. ‘**Aḫmed**: Ve Aḫmed isminüñ ṭarîḳ-i istiḫrâcı budur ki “zihî cemâl” ve “dehen” ve “ḫâl” dinildi. “Cemâl”den yüz irâde olunup ve “ḫâl”den daḫı noḳta murâd olup ve vâv cem’ için olmaḳla yüzle noḳta biñ olur. Nitekim Ebü Bekr isminde zıkr olunmuşdur. Ve elfüñ şeklinden elif murâd olup ve andan elif-i mektübî (ل) irâde olunur. Ve “zülfi dü-tâ” dinildi; “zülfi”üñ birinden ḫâ-yı mektübî (ح) ve birinden dâl-ı mektübî (د) irâde olunup ve “dehen”den daḫı mîm (م) irâde olunup bu cümle terkib ola ki “miyân”dan ḳalb murâd olunup ḳalb-i ba’zla ḳalb olıcaḳ Aḫmed ismi zâhir olur. Gerçi kim ḳalb muṭlaḳ zıkr olunmaḳla kemâl ile ḳalb-i ḳalb degildür; velî ism ḳalb-i ba’zla ḳalb idüğine ḳarînedür. ‘**Maḫmûd**: Ve Maḫmûd isminüñ ṭarîḳ-i istiḫrâcı budur ki “dehen”den mîm (م) murâd olup “zülfi”den ḫâ-yı mektübî (ح) irâde olunur. Ve “dü-tâ” dinildi, tâ’nuñ (ت) şeklinden bâ’ya (ب) intikâl olunup andan daḫı iki ‘aded irâde olunur. Pes “dü-tâ” olıcaḳ ki iki kerre iki demek olur, iki kerre iki dört olur. Ve “ḫâl”den daḫı noḳta irâde olunup bu dört zamm olunur ki vâv cem’ için olmaḳdan müstefâd oldu, kırık ‘aded olur. Ve kırık ‘adedden mîm-i mektübî (م) irâde olunur. Cümle (محم) lafzı olur ve “ḳadd” ü “ebrü” dinildi. “Ebrü”dan yâ irâde olunup ve yâ’dan yâ-yı mektübî (ى) irâde olunup “ḳadd” lafzıyla cem’ olsa ki vâv’dan müstefâd[ur]; adı (قدى) lafzı olur ve (قدى) lafzından ‘alâ ḫasebi’l-ḳavâ’id-i ‘ilmi’l-mu’ammâ, dâl (د) murâd olur. Nitekim Muḫammed isminde geçmişdür. Ve “behâ”

dinildi; hâ lafzı altı ‘adeddür ve altı ‘adedden vāv (و) murād olur. Pes dāl, hâ ile olsa ki “be-hâ” dimekden [79a] müstefād oldu ve alb olsa ki “miyān” lafzından müstefād oldu. Ve (ذ) lafzı oldu. Pes (محم) lafzı (ذ) lafziyla bile olsa ki arf-i ‘atfdan müstefād oldu, Maħmūd ismi zāhir olur. **Mutafā:** Ve Mutafā isminüñ arıkı bu vechledür ki “dehen”den mīm (م) murād olunur. Ve “esm”den ād-ı mektübı (ص) niteki erbāb-ı mu‘ammā atında ma‘rūfdur. Pes “esm”den ād-ı mektübı irāde olunup ve “zūlf-i dü” dinildi; “zūlf”üñ birinden hā (ح) irāde olındı ve hā’dan sekiz ‘aded irāde olındı ve sekiz ‘adede bir nota zamm olsa niteki “ü ħāl” dimekden müstefād oldu seksen ‘aded olur. Ve seksen ‘adedden fā-yı mehfūzı-i ‘Acemı irāde olunur ki (فی)’dür. Ve “zūlf”üñ birinden daħı cım (ج) irāde olunup ve cım’dan üç ‘aded murāddur. Ve “behā” dinildi, hā lafzı (ه) ki altı ‘adeddür, ol üç ‘adedle cem’ olsa ki “behā” dimekden müstefād oldu touz olur ve touzdan ā-yı mektübı (ط) irāde olunur. Pes ün (مص فی) lafzı ve tā-yı mektübı (ط) alb olsa ki “miyān” lafzından müstefād oldu Mutafā ismi mütebeyyin olur. **Ya ‘kūb:** Ve Ya ‘kūb isminüñ arıkı-i istiħrācı budur ki “cemāl”den āf (ق) murād olup ve “esm”den ‘ayn-ı mektübı (ع) murād olup ve “dü” lafzından bā-yı mektübı irāde olunup ve “ħāl” ile “ad”den yā-yı mektübı murād olup zırā ki “ad”den murād elifdür (ل) ve “ħāl”den notadır ikisi on ‘aded olur ki yā’dan ‘ibāretdür ve bu mecmū‘ı “miyān”dan ħāıl olan alb ile alb olsa Ya ‘kūb olur. **Yūsuf:** Ve Yūsuf isminüñ arıkı-i istiħrācı budur ki “cemāl”den sīn murād olur; zırā maħbūbuñ “cemāl”i āfitābdur ve āfitābuñ raam-ı tavīmısi sīn-i mektübıdır (س). Ve “ħāl”den nota murāddur ve zūlfden hā murāddur ve hā (ح) sekiz ‘aded olur. Seksenden fe (ف) murāddur. Ve “dü-tā” dinildi; tā’nuñ (ت) eklinden bā’ya (ب) intıāl olunup ve bā lafzı üç ‘adeddür. Pes dü-bā dimek iki kerre üç dimek uvvetinde oldu, iki kerre üç altı olur ve altıdan vāv (و) murāddur. Ve “ebrū”dan yā (ی) murāddur. Ve “miyān”dan alb murād olıca sīn (س) ü fā (ف) ve vāv (و) u yā (ی) alb olınsa ki “miyān”dan müstefād oldu, Yūsuf ismi zāhir oldu. **Mūsā:** Ve Mūsā isminüñ arıkı-i istiħrācı budur ki meelā “zihı cemāl” ve “dehen” dinildi. “Dehen”den mīm (م) murād olur. Ve “zūlf” dinildi; “zūlf”den lām (ل) murād olur ve lām’dan otuz ‘aded murāddur ve otuz ‘adedden sī murāddur. Ve “dü-tā” dinildi; [79b] tā (ت) eklinden bā’ya (ب) intıāl olunur ve bā üç ‘adeddür. Pes “dü-tā” dinildi; “dü-bā” dimek ħükminde oldu. “Dü-bā” dimek iki kerre üç dimek uvvetinde oldu. Pes iki kerre üç altı ‘aded oldu ve altıdan vāv (و) murād olındı. Pes mīm (م) ü sī (سى) ve vāv (و) alb olınsa nitekim “miyān” lafzından müstefād oldu, Mūsā oldu. **İsı:** isminüñ arıkı-i istiħrācı budur ki “esm” dinildi; “esm”den ‘ayn-ı mektübı (ع) murād olur. Ve “zūlf” dinildi; “zūlf”den otuz ‘aded murād olunup otuzdan sī murād oldu. Ve “ebrū”dan yā-yı mektübı (ی) evvelki mırā‘ı āħir itmekle nitekim bu *Cāmi ‘ül-Esmā* beytinüñ ħavāşındandır; ism arınesiyle mırā‘larını tadım ü te’ħır eylemek cāyızdır, ma‘nā-yı beytisine daħı zarar-ı müterettib olmaz. **Süleymān:** Ve Süleymān isminüñ arıkı-i istiħrācı budur kim meelā “zihı” cemāl dinildi; “cemāl”den yüz irāde olunur ve dilber yüzünden murād emsdür ve emsün raam-ı tavīmısi sīn-i mektübıdır (س). Ve “zūlf-i dü” dinildi; “zūlf”üñ birinden lām (ل) murāddur ve birinden yā olduğı i‘tibārla yā-yı mektübı (ی) murāddur. Daħı “ru” dinildi; “ru”dan yüz murād olur ve yüzden u murād olur. Nitekim dilber “cemāl”ini uya beñzetdükleri ma‘rūfdur. Pes udan mā murād olup (سليما) oldu. Ve “ebrū”dan nūn (ن) murād olup nitekim

meşhûrdur, kaşı yâ-y gibi egri olmağla kemâna beñzedürler ve kendüsi ma'kûs nûn şekli olup noqtası yirine göz râst gelmeğin nûna dağı benzetmişlerdür. Pes “ebrû” dan bu tevcîh üzere nûn murâd olup cem' oldı. Nitekim ħurûf-ı ‘âţife cem' için olmağdan nâşî oldı Süleymân olur. Ve kaçan esmâ-ı mürekkebe istiĥrâcî lâzım olsa ve def'aten ol iki ism istiĥrâc olunmağla imkân olursa ol vaqt hâl ma'lûm. Feemmâ def'aten istiĥrâc olunmak mümkün degilse beyti iki kez okuyup birinden bir isim ve birinden bir ism istiĥrâc eylemek gerekdür meşelâ ‘Abdullâh ve ‘Abdurraĥman ve ‘Abdulĥayy ve ‘Abdurra'uf gibi isimlerün ĩariĥ-i istiĥrâcî budur ki “çeşm”den ‘ayn-ı mektûbî (ع) ve “dü” lafzından bâ-yı mektûbî (ب) murâd olup ve tâ lafzından (ت) bâ'ya intikâl olup ve andan bâ lafzınıñ (ب) ‘adedine intikâl olunur ki üç ‘adeddür. Ve “kadd” lafzından elif (ل) murâd olup ve andan bir ‘aded murâd olup üç ile bir, dört ‘aded olur. Ve dörtten dâl (د) murâd olup bu cümle ‘abd lafzı (عبد) olur ve çün beyt bir def'a dağı okınup Lafzatullâh [80a] istiĥrâc olına. Nitekim Lafzatullâh'ıñ ĩariĥ-i istiĥrâcî beyân olunmuşdur. Pes ‘Abdullâh ismi zâhir olur. Ve çün ‘Abdullâh lafzı istiĥrâc olındı ‘alâ ĩariĥi'l-'ameli't-terâdüf ‘Abdurraĥman ve ‘Abdulġanı ve ‘Abdulĥalîm ve ‘Abdullaţîf ve ‘Abdurra'uf ve sâ-yir cemî' bu vezn ve bu minvâl üzere olanlar ‘alâ ĩariĥ-i ‘ameli't-terâdüf istiĥrâc olunmak kâ'ide-i külliyyedür. Ve Sulţân Selîm ü Sulţân Süleymân ve Murâd Şâh ve Ya'ĥûb Ĥân ve sâ-yir bu minvâl üzere olan esmânuñ dağı ĩariĥ-i istiĥrâcîları hep zıkr olan vech üzeredür. Şöyle ki beyt bir def'a okınmağla istiĥrâc mümkün olursa evvelâ, mümkün olmazsa iki def'a okınmağla istiĥrâc olunur elbetde. Ve Seyyid Aĥmed ve Seyyid ‘Alî ve Ebû ‘Alî gibiler ve fülân-zâde dimekle isti'mâl olunan esmânuñ aĥvâli hep zıkr olunan vech üzere olur. Ve bu zıkr olunan vücûhla cemî' -i esmânuñ bu beytden ĩariĥ-i istiĥrâcî zâhir ü bâhir olur inşâ'allâhu te'âlâ. Ve esmâ istiĥrâcında bu kadar mişâlle iktifâ olındı, mâ'adâsı dağı bu kıyâşla istiĥrâc olunur. Vallâhu ‘alem bi's-şavâb ve ileyhi'l-merci' ve'l-me'âb temmet bi-'avnillâh el-meliki'l-vehhâb.

Ek-2: Câmî 'ü'l-Esmâ'nın Tıpkıbasımı, Köprülü Kütüphanesi Hacı Ahmed Paşa Koleksiyonu 362

